ISSN 2146-0760

ARULİS

Arkeoloji • Tarih • Nümismatik • Epigrafi • Etnografya

Yıl:2012 Sayı:3

III

GAZİANTEP 1987 MÜZE DOSTLARI DERNEĞİ

MEMLUK SULTANI BARSBAY ADINA MARDİN'DE BASILAN SİKKE

Murat UĞURLUER*

İbrahim ve Cevriye Artuk tarafından yayınlanan "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu" isimli eserin 1974 yılında basılan II. cildinde, Akkoyunlu Celaleddin Ali Bey'e (1434-1438) ait olduğu belirtilen 3.70 gr ağırlığında ve 25 mm çapında gümüş bir sikke bulunmaktadır.(1) Bu gümüş sikkenin tanımı ise şu şekilde yapılmıştır:

Ön Yüz: Ortadaki saadet düğümü motifini dört taraftan çevreleyecek biçimde yazılmış kelime-i tevhid.

En dışta kenarlarda;.....ve Ömer / ve Osman / ve Ali.

Arka Yüz: Es-Sultan El-Melik Eşref Ebu'l-Nasır Ali Şah Azze Nasruhü

Üstte; Duribe Altta; Mardin.

Eserde, ayrıca bu sikke ile ilgili olarak; "1321 yılında basılan Ahmed Tevhid Bey'in Meskukat-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu'nda bu zatın sikkesinin görülmediğinden bahsediliyor. Bazı tarihçiler bunun hükümet ettiğini zannetmiyorlar.

Elimizde bulunan ve Mardin'de basılmış olan bu sikke Ali'nin saltanat ettiğini göstermektedir. Tur veya Celal el-Din Ali altın ve gümüş sikkeler bastırmıştır. Mesela Şerafettin Erel Koleksiyonu'nda 14 mm kutrunda ve 3.40 gr ağırlığında, Mardin'de basılmış olan altınında el-Muzaffer Ali Han unvanı bulunmaktadır, aynı koleksiyonda kesim yeri bulunmayan bir gümüş sikkesinde el-Sultan Adil Tur Ali Bahadır unvanı ile Ak-Koyun damgası görülmektedir."(2) denilmektedir.

Ömer Diler'in "İslam Darp Yerleri" adlı önemli eserinde de yine İbrahim ve Cevriye Artuk'un bahsedilen eseri referans gösterilerek Akkoyunlulardan Ali Bey'in Mardin'de sikke bastırdığı belirtilmiştir.(3)

Ayrıca internetteki bir sitede bu önemli sikkenin net olarak okunabilen güzel bir örneği bulunmakta ve çeşitli tartışmalara rağmen burada da sikkenin Akkoyunlulardan Ali Bey'e ait olduğu öne sürülmekte ve referans olarak da yine "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu" gösterilmektedir. (4)

Ali Bey'in adına bastırdığı altın ve gümüş sikkeleri bulunmakla birlikte, söz konusu sikke Ali Bey'e ait değildir. Günümüze kadar devam eden bu yanlış değerlendirme sikke üzerindeki yazıların hatalı okunmasından kaynaklanmıştır. Aslında Ali Bey'in kardeşi ve aynı zamanda rakibi olan Hamza Bey tarafından, muhtemelen 1436 yılında, Mardin'de Memluk Sultanı Barsbay (1422-1438) adına bastırılan bu gümüş sikkenin üzerindeki yazıların doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

Ön Yüz: Ortadaki saadet düğümü motifini dört taraftan çevreleyecek biçimde yazılmış kelime-i tevhid.

En dışta kenarlarda; Dört halife isimleri.

Arka Yüz: Es-Sultan El-Melikü'l-Eşref Ebu'l-Nasır Barsbay Azze Nasruhü

Üstte; Duribe Altta; Mardin.

Sikke üzerinde, sultan adının belirtildiği yüzdeki yazılar tamamen dönemin Memluk sikkelerinin yazı düzenine göre formüle edilmiştir. Sikkede Barsbay'ın adı açıkça okunduğu gibi, kullanılan unvanlar ve yazı içeriği de Barsbay adına Memluk darphanelerinde bastırılan sikkelerle birebir aynıdır.

Sikke üzerinde okunan "Mardin" darp yeri ise, sikkenin Sultan Barsbay adına Ali Bey'in rakibi Hamza Bey tarafından bastırıldığını öne sürmemizi sağlayan en kesin kanıtı sunmaktadır; Hamza Bey, daha babası Kara Yülük Osman Bey'in sağlığında Akkoyunluların en temel dayanak merkezlerinden Mardin'i kontrol ederek önemli bir itibar kazanmıştı.(5) Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra ise Mardin Hamza Bey'in kontrolünde kalmaya devam etmişti. Ali Bey ve oğulları ile olan mücadelesi sırasında Amid'e de hakim olan Hamza Bey, Amid'in bir süreliğine de olsa Ali Bey tarafından ele geçirilmesine mani olamamış, ancak Mardin 1444 yılındaki ölümüne kadar Hamza Bey'in

hakimiyetinde kalmıştır. Kaldı ki 1444 yılına kadar kesintisiz olarak Hamza Bey'in elinde bulunan Mardin'de Ali Bey'in böyle bir sikke bastırması mümkün olmadığı gibi, Ali Bey ve oğullarının onun 1438 yılındaki ölümünden önce Mardin'i kısa süre için dahi ele geçirdiklerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Öte yandan, İbrahim ve Cevriye Artuk'un Şerafettin Erel Koleksiyonu'nda olduğunu belirttikleri ve bugün Yapı Kredi Bankası Sikke Koleksiyonu'nda bulunan Ali Bey'e ait altın sikke de Mardin darplı olmadığı gibi, üzerinde herhangi bir darp yeri de bulunmaz.(6)

Diğer yandan söz konusu sikke, Barsbay'ın tarihi kaynaklarda belirtilen ve "tutarsız" olarak değerlendirilebilecek Akkoyunlu politikasına da açıklık getirmektedir:

Karayülük Osman Bey'in 1435 yılında ölümü üzerine Akkoyunlular'ın başına Ali Bey (1435-1438) geçmiş, ancak önemli bir güce ve desteğe sahip olan kardeşi Hamza Bey, onun ve oğullarının karşısında yer almıştı. Amid ve Mardin'i elinde tutan Hamza Bey'e karşı harekete geçen Ali Bey, Hamza Bey'in hakimiyeti altında bulunan Amid'i ele geçirerek oğlu Cihangir Mirza'ya verdi. Memlukların desteğini sağlamak için diğer oğlu Hüseyin Bey'i de Kahire'ye, Sultan Barsbay'a gönderdi. Ancak Barsbay Hüseyin Bey'i tutukladığı gibi Amid üzerine de bir ordu yolladı. Yapılan savaş sonunda Cihangir Mirza Memluklara esir düşerek Kahire'ye götürüldü. Amid de bir süre sonra tekrar Hamza Bey'in eline geçti. Sultan Barsbay'ın Ali Bey ve oğullarına indirdiği bu darbe ve Amid'in tekrar Hamza Bey'in eline geçmesi, Ali Bey'in durumunun sarsılmasına neden oldu. Yaşanan gelişmeler üzerine, Akkoyunlu Hanedanı'nın çoğunluğunun Hamza Bey'i "Ulu Bey" olarak tanıdı. İçinde bulunduğu şartlar daha da zorlaşan Ali Bey çareyi Osmanlı Sultanı II. Murad'a sığınmakta buldu. Bu arada serbest bırakılan oğlu Cihangir Mirza'yı destek sağlamak için tekrar Memluk Sultanı Barsbay'a gönderdi. Önceki yaklaşımının aksine olarak, Sultan Barsbay, bu sefer Ali Bey ve oğullarına karşı olumlu bir tavır sergiledi. Hatta Cihangir Mirza'yı büyük bir ordu ile birlikte Anadolu'ya gönderdi. Erzincan'ı ele geçirerek Cihangir Mirza'ya veren Memluk ordusu ardından Hamza Bey'in üzerine yürümeye hazırlanırken, Sultan Barsbay'ın ani ölümü üzerine geri döndü.(7) Görüldüğü gibi, Barsbay önce Ali Bey ve oğullarına karşı Hamza Bey'i desteklerken, sonra Hamza Bey'in karşısında, Ali Bey ve oğullarının yanında yer almıştır.

Ele aldığımız sikke, Sultan Barsbay'ın ilk olarak neden Hamza Bey'in tarafında yer aldığını anlamamızı sağlamaktadır; Ali Bey, Amid'i ele geçirmesinin ardından Memluk Sultanının desteğini sağlamak amacıyla oğlu Hüseyin Bey'i Kahire'ye göndermişti.(8) Ancak elini daha çabuk tutan Hamza Bey, Amid'i kaybetmesinin ardından elinde kalan tek önemli merkez olan Mardin'de Memluk Sultanı Melikü'l-Eşref Barsbay adına bastırdığı sikkelerle itaatini arz etmişti. Hamza Bey böylelikle beklediğinden de fazlasını elde etmiş, Memlukların desteğini sağladığı gibi, rakipleri Hüseyin Bey ve Cihangir Mirza bir süreliğine mücadelenin dışına itilmiş, kısa süre sonra Amid'i tekrar ele geçirmiş ve Ali Bey'in Akkoyunlu Hanedanı üzerindeki otoritesi sarsılmıştı. Sultan Barsbay'ın

bu süreç içinde Osmanlı Sultanı II. Murad'a gönderdiği bir mektupta, Osmanlı Sultanının Hamza Bey'e verdiği destekten övgüyle söz edilmektedir.(9)

Ancak bir süre sonra, Hamza Bey'in güvenilmez davranışları ve özellikle de Sultan Barsbay'a isyan halinde olan Canıbeg es-Sufi ile yakınlaşması, Memluk Sultanının desteğini ondan çekerek Ali Bey ve oğullarına yönelmesine ve hatta Anadolu'ya aslında hedefi Hamza Bey olan bir ordu göndermesine neden olmuştu. Sultan Barsbay'ın bir süre sonra elinde tutsak bulunan Hüseyin Bey ve Cihangir Mirza'yı serbest bırakması ve Ali Bey'in de Cihangir Mirza'yı daha birkaç yıl önce kendilerine büyük bir darbe indiren Sultan Barsbay'a destek istemek için göndermesi, her iki tarafın da Hamza Bey'in politikalarındaki değişikliğin farkında olduğunu göstermektedir.

Barsbay'ın Hamza Bey'den yüz çevirmesinin bir nedeni de Memlukler sayesinde istediklerini elde eden Hamza Bey'in Timurlu Hükümdarı Şahruh'a (1405-1447) bağlılık bildirmesi olabilir. Hamza Bey'in Timurlu Hükümdarı Şahruh adına basılmış sikkeleri olduğu bilinmektedir. Kendi adına basılmış bazı sikkelerinde ise Timurlu Devleti'ne bağlılığını gösteren "Timur Arması" bulunmaktadır. Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden Akkoyunluların en büyük hükümdarı olan Hasan Bey'in (1453-1478) iktidarına kadar uzanan iç mücadeleler döneminde Akkoyunlu beylerinin diğer devletlerle tabilik ilişkilerinin son derece kaygan bir zeminde vücut bulduğunu özellikle belirtmek gerekir. Akkoyunlu hükümdarlığı için mücadele eden beyler, dönemin güçlü devletlerinin desteğini sağlamak ve onların desteğiyle meşruiyet kazanmak amacıyla vasalı haline geldikleri bu devletlerin sultanları adına sikke bastırmaktan çekinmemişlerdir. Hatta, politik gelişmelere göre, itaat bildirdikleri sultanları ve devletleri de değiştirdiklerini görüyoruz. Örneğin Hamza Bey'in Memluk Sultanı Barsbay adına basılmış söz konusu sikkesinin yanı sıra, Timurlu Hükümdarı Şahruh adına bastırdığı sikkeleri ve sadece kendi adının bulunduğu sikkeleri de bilinmektedir. Aynı dönemde, mücadele halinde bulunduğu Cihangir Mirza'nın da 1438-1441 yılları arasında Memluk Sultanı Çakmak adına Erzincan'da bastırdığı sikkenin yanı sıra amcası Hamza Bey'in ölümünün ardından ele geçirdiği Amid ve Mardin'de 1444-1447 yıllar arasında Şahruh adına ve kendi adına bastırdığı sikkeleri bulunmaktadır.

(*) Nümismat

(**) Resim: www.zeno.ru

(1) İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Katalogu, Cilt II, İstanbul, 1974, s. 835, L.XCIX.

(2) a.g.e., s.836.

(3) Ömer Diler, İslam Darp Yerleri, C. II, İstanbul, 2009, s.1095 ve C.III, s.1696.

(4) www.zeno.ru

(5) İlhan Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)," Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:20, Sayı:32, s. 105.

(6) Altının İktidarı İktidarın Altınları, İstanbul, 2004, s. 361.

(7) Cihangir Mirza'nın Memluk ordusu tarafından ele geçirilerek kendisine bırakılan Erzincan'da, Barsbay'ın ani ölümü üzerine bir süre sonra Memluk tahtına oturan Sultan Çakmak adına bastırdığı gümüş sikkeyi tanıtan makalemiz Arulis'in bir önceki sayısında yayınlanmıştı. Bkz. Murat Uğurluer, "Erzincan'da Memluk Sultanı Çakmak Adına basılan Sikke," Arulis,

Sayı:2, Gaziantep, 2011, s. 26-30.

(8) Ali Bey'in Amid'i alması ve oğlu Hüseyin Bey'i elçi olarak Barsbay'a göndermesi 1436 yılında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, yazımıza konu olan sikkenin de aynı yıl basılmış olması gerekir.

(9) İlhan Erdem-Kazım Paydaş, Ak-Koyunlu Devleti Tarihi, Ankara, 2007, s.73.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Altının İktidarı İktidarın Altınları, İstanbul, 2004.

Artuk, İbrahim-Artuk, Cevriye, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu, Cilt II, İstanbul, 1974.

Balog, Paul, The Coinage of The Mamluk Sultans of Egypt and Syria, Newyork, 1964

Diler, Ömer, İslam Darp Yerleri, Cilt II, Cilt III, İstanbul, 2009.

Ebubekir Tihrani, Kitab-ı Diyarbekriyye, Çev: Mürsel Öztürk, Ankara, 2001.

Erdem, İlhan-Paydaş, Kazım, Ak-Koyunlu Devleti Tarihi, Ankara, 2007.

Erdem, İlhan, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)," Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:20, Sayı:32, s. 103-131.

Ertürk, Kazım-Erüreten, Metin, Meçhul Erzincan Paraları, İstanbul, 2005. ,

Perk, Haluk-Öztürk, Hüsnü, "Bitlis Definesi,"Anadolu Sikke Monografileri I, İstanbul, 2007, s.161-233.

Tabatabai, Seyyid Cemal Turabi, Sikkehay-ı Akkoyunlu.

Uğurluer, Murat, "Erzincan'da Memluk Sultanı Çakmak Adına basılan Sikke," Arulis, Sayı:2, Gaziantep, 2011, s. 26-30.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, 4.B., Ankara, 1988.